

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO, VI

(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Idacio Lémico: Chronica

(379-469)

Xoán Bernárdez Vilar

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Directores:

Luís Alonso Girgado
Ramón López Vázquez

Consello asesor:

Xesús Ferro Ruibal
Xosé Manuel García Iglesias
Anxo González Fernández
Ramón Mariño Paz
Anxo Tarrío Varela
Andrés Torres Queiruga

Edita:

XUNTA DE GALICIA

CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN
E ORDENACIÓN UNIVERSITARIA

DIRECCIÓN XERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA

CENTRO RAMÓN PIÑEIRO PARA A
INVESTIGACIÓN EN HUMANIDADES

Conseleiro de Educación e Ordenación Universitaria:

CELSO CURRÁS FERNÁNDEZ

Director Xeral de Política Lingüística:

XESÚS P. GONZÁLEZ MOREIRAS

Coordinador científico

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Ilustración da cuberta:

BALDO RAMOS

Imprime:

Gráficas ATV

ISBN:

84-453-3922-2

Depósito Legal:

C-2876-2004

LIMIAR

Á audacia dun grego, posiblemente focense, que arredor do ano 580 aC. navegou e explorou, cando menos dende a colonia de Massilia, hoxe Marsella, unha parte das ribeiras da fachada Atlántica, débémolle as primeiras referencias xeográficas, etnográficas e comerciais que acerca de Galicia se coñecen. Referencias que chegaron a nós recollidas na famosa *Ora Marítima*, redactada varios séculos despois polo poeta e político romano Rufo Festo Avieno. Máis tarde, aínda que pouco antes do cambio da Era, outro grego, Strabón de Amasia (c.63 aC- 24 dC.), axuntaba, tamén por escrito, na súa *Geographiká*, no seu caso tomados de oídas, os seguintes e ata certo punto documentados testemuños que acerca da nosa terra se conservan.

Dun romano nacido na cidade de Tingentera, nas proximidades do estreito de Gibraltar, Pomponio Mela, autor cara ó ano 45 dC. de *De Chorographia*, proceden os seguintes informes cos que para reconstruír o noso pasado contamos. Pouco despois, arredor do ano 75, Caio Plinio Secundo (23-79 dC), achegaba na súa monumental *Naturalis Historia*, novas puntuais acerca de Galicia, parte das cales debeu de coñecer de primeira man, xa que, no ano 73, residira en Astúrica, hoxe Astorga, desempeñando o cargo de *procurator Asturiae et Gallaeciae*.

A seguinte recensión é xa de arredor do ano 150, e débese á *Geographiké Hyphegesis* do astrónomo, mate-

mático e xeógrafo alexandrino Claudio Ptolomeo (100-178c.). Lamentablemente, despois del, e ó longo de case que trescentos anos, apenas nada máis que se conservan algunhas cativas alusións, referencias en itinerarios, ou restos epigráficos, para reconstruír a nosa Historia complementando os datos que achega a arqueoloxía.

No século V, porén, xurdiu, xunto con outros, un autor que, ademais de ser orixinario e vivir no país, recolleu, onda os principais feitos que se deron no Imperio romano entre os anos 379 e 469, unha grande parte do que no mesmo período acontecía na Gallaecia. Estámolos a referir a Idacio, nacido, segundo el mesmo declara, na cidade Lémica. Como consecuencia a súa *Chronica*, aínda que non todo o detallada e precisa que cabería desexar, convértese nunha achega decisiva para reconstruír un importantísimo período do noso pasado, como, sen ningunha clase de dúbidas, é o do momento no que a Gallaecia pasou, de simple provincia de Roma, a se converter en Reino.

Vertela ó noso idioma e estudala ata onde sexa posible, tendo en conta as limitacións impostas á extensión deste traballo, vai ser o obxecto das páxinas que seguen.

Exposto o motivo e a finalidade, réstanos agora indicar o proceso e a metodoloxía. A este respecto, debemos dicir que a estrutura da nosa exposición pretende dar a coñecer as peculiaridades da obra idaciana, así como as da vida e circunstancias do seu autor e do seu tempo. Mantendo a característica adoptada nos nosos anteriores traballos sobre o mesmo¹, imos utilizar, basicamente, o texto do *Codex Berolinensis*, do século IX, o máis com-

¹ (2003): *O Comezo da nosa Idade Media. A Gallaecia que se emancipou de Roma* e (2003): *Chronica Hermerici*

pleto e fiable dos que de Idacio se conservan, aceptando as correccións idiomáticas e léxicas feitas por Alain Tra-noy ende 1974, a non ser as relacionadas coa ortografía do nome de Idacio. Tales correccións figurarán indicadas en negriñas. Así mesmo, e para abreviar, omitiremos todo aparato crítico.

Emporiso a tradución contará cos comentarios necesarios para xulgar e valorar o acerto e a idoneidade histórica tanto do relato coma do noso propio discurso. En canto aos vocábulos sinalados cun * remitirán a un Glosario final, que, ademais de situar determinados feitos no seu auténtico contexto espazo-temporal, vai permitir ampliar as bases da análise. Como remate incluiremos as conclusións ás que cremos poder chegar.

Unha indicación máis debemos de facer respecto ás transcripcións dos antropónimos, os topónimos e os xentilicios. Imos procurar respectar en todo momento as formas por Idacio utilizadas, permitíndonos nada máis que a liberdade de romancear as desinencias finais dos primeiros e dos últimos. Así, utilizaremos: Hieronymo, Censorio, Augusto, ou Suevos en vez de Hieronymus, Censorius, Augustus ou Suevi. Acerca dos países, os lugares e as cidades, iremos dando tamén comprida explicación tanto da súa situación xeográfica como das equivalencias actuais das súas nomenclaturas ou das que de ordinario se soen utilizar, en boa parte tamén indicadas nos mapas que incluímos.

Vigo, outubro do 2003.

ÍNDICE

Limiar	5
I. As Fontes de Idacio	11
II. A Obra	15
III. O Autor	21
IV. <i>Chronica</i> (379-469)	33
Texto Latino	34
Tradución	35
V. Consideracións finais	149
VI. Glosario	159
VII. Bibliografía principal	173

I. As fontes de Idacio

Tal como indica nas primeiras liñas da súa obra, e repite no *Praefatio*, Idacio pretendeu relatar os acontecementos que se producían no Imperio continuando a *Crónica* que San Xerome deixara no ano 378. A este efecto recorreu, dende esta data, e ata ano 427, a documentos escritos (*Praefatio*, 5 a 7), así como a relatos orais. E a partir dese momento, utilizou xa os seus propios medios e observacións, así como os estudos seculares cos que contaba e, sobre todo, o seu coñecemento das Sagradas Escrituras e dos autores cristiáns (*Praefatio*, 1).

Alain Tranoy, (Vol. I, páxinas 50 a 53 e 26), ademais de considerar que “a obra de Idacio é, ante todo, unha obra persoal, composta a partir das constatacións do autor”, considera que este tamén utilizou as *Chronicas* de Xerome (347-420c.), e de Sulpicio Severo (c.360-415), os escritos Itacio, participante no concilio de Zaragoza do ano 380, as Actas do de Toledo, do ano 400, San Agostiño (354-430), San Paulino de Nola (c.353-431), Avito de Bracara², un descoñecido bispo de

² Presbítero bracarense do que sabemos, especialmente a través da correspondencia de San Xerome, que se atopaba en Xerusalén no ano 399, cidade á que volvería máis tarde para conseguir, no 409, a tradución que do *Peri Arjón* de Orígenes de Alexandría (c.185-255) fixera o de Belén. A mediados do 415 axudou o seu paisano Paulo Orosio nas disputas que mantivo no Oriente tanto co herexiarca Pelagio*, coma co bispo Iohannes de Xerusalén. Avito recolleu tamén por escrito o achado dos restos do mártir San Estevo, e enviou parte deles, xunto cunha carta ó bispo Palcomio de Braga, por man de Paulo Orosio; reliquias que acabarían repartidas entre a illa de Menorca e a provincia de África.

Bitterri, hoxe Beziers, ó leste de Narbona, en Francia, chamado Paulino ó que nomea no epígrafe 73, así como a Olympiodoro de Tebas, que escribiu cara ó ano 425, posto que o repite no seu parágrafo 48. É posible tamén que tomara datos das obras do seu paisano Paulo Orosio (c.383-420c.) e das de Próspero Tirón de Aquitania (c.390-455c.), e que, segundo parece desprenderse da súa exposición, mantívase un intercambio de correspondencia con outras Sés, o que lle puido permitir o acceso ó contido de moitos comunicados eclesiásticos. Mais tamén se tira desta que obtivo importantes informacións dalgúns viaxeiros e, sobre todo, dos moitos legados que acudían a Bracara, que tiñan que pasar, tanto á ida como á volta, pola Aquae Flaviae na que Idacio estaba a exercer o seu ministerio.

II. A obra

A *Chronica* de Idacio chegou a nós, ademais de por algunhas copias moi serodias e incompletas, grazas a cinco manuscritos. O que parece indicar que a súa difusión debeu de ser un tanto reducida. Son os seguintes:

F: Do século VII, ou do VIII, coñecido coma *Parisiensis*, lat. 10910, actualmente na “Bibliothèque Nationale de Paris”, que contén extractos do orixinal. É tamén denominado *Chronica ou Epítome de Fredegario*.

B: Do século IX. *Berolinensis*, ou Phillipps 1829, depositado na Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin, que, procedente en orixe dun de Treveris, pasou despois ao Collège de Clermont, de París. É o máis completo de todos, e está escrito por unha soa man, se ben que contén correccións, unhas da mesma, e outras efectuadas por outra distinta.

M: Do século XII, ou XIII. Manuscrito da Bibliothèque Universitaire de Montpellier, no sur de Francia, incompleto e escasamente fiable.

H: Epítome dos manuscritos hispánicos:

Hm: Do século XIII. *Matritensis*, que se conserva na Universidade Complutense de Madrid, derivado dun manuscrito perdido de Alcobaca, Portugal. Contén un resume da *Chronica*.

Hn: Do século XVI. *Matritensis*, procedente doutro manuscrito perdido de Osma, gardado na Biblioteca Nacional de Madrid. Ofrece tamén un resume.

Da análise destes documentos tírase a conclusión de que parecen proceder todos eles dunha única fonte³. Mais consérvanse, así mesmo, outros catro manuscritos do denominado *Chronicón pequeno de Idacio*, unha especie de resumo abreviado da *Chronica*, unha práctica bastante habitual na Idade Media⁴, aínda este non parece ser obra do Lémico, e que recibiu engadidos tomados doutros textos.

Con posterioridade, a obra de Idacio foi dada á imprenta, de xeito máis ou menos completo, a partir dun ou doutro manuscritos. Indicamos a continuación os autores e o lugar da súa publicación:

H. Canisius, (Ingolstadt, 1602, e Antuerpia, 1725), J. Scaliger (Leyden, 1606), A. Schott (Francfort, 1603-1608), L. Sanllorente de Córdoba (Roma, 1615), a primeira edición completa, P. de Sandoval (Pamplona, 1615), S. Sirmond (París, 1619), A. Duchesne (París, 1636), Alejandro Moro (Amstelodami, 1658), J. Sáenz de Aguirre (Roma, 1694), M. Bouquet (París, 1738), T. Roncalli (Padova, 1787), A. Galland (Venecia, 1787), C. Roesler (Tubingen, 1798), X. de Ram (Bruxelas, 1845), J.P. Migne (París, 1846), H. Flórez (Madrid, 1859), V. de la Fuente (Madrid, 1873), L. García del Corral (Barcelona, 1886), Th. Mommsen (Berlín, 1894), Marcelo Macías (Ourense,

³ Alain Tranoy I, pp. 62 a 69.

⁴ C. Rodríguez Alonso, pp. 26 e seguintes. Julio Campos, pp. 20-22.

1898 e 1909), R. Grosse (Barcelona, 1947), A. Tranoy (París, 1974), José Cardoso (Braga, 1982), J. Campos (Salamanca, 1984), e R. W. Burgess (Oxford, 1993).

O texto de Idacio foi establecido por Theodor Mommsen a partir do *Berolinensis*, quen, para acadalo reagrupou todos os manuscritos existentes na súa *Opera Minora* do ano 1894, unha das súas grandes achegas á investigación. O seu traballo, e as posteriores precisións léxicas e cronolóxicas dos analistas que continuaron o seu labor, especialmente as de Christian Courtois, a mediados do século XX, e Alain Tranoy (1974), que mantivo a maior parte delas, son as que tivemos en conta á hora de efectuar esta tradución.

Agora ben, á marxe do seu cometido coma cronista, Idacio legounos tamén un excepcional traballo de datación, se ben que non exento de comprensibles e facilmente detectables imprecisións, ó utilizar, como recurso para unha exacta colocación dos seus informes, nada menos que catro liñas cronolóxicas: a dos anos de Abraham, o nacemento do cal sitúa no 2015 aC., a das Olimpíadas, que mantivo ata o final, aínda que estas deixaron de se celebrar a partir do ano 393, por disposición de Flavio Theodosio I (370-395), a dos anos dos emperadores romanos, e a dos pontificados dos bispos de Roma. Máis discutible xa é consideralo tamén coma introdutor do cómputo chamado Era, máis tarde denominado, un tanto impropriamente, “Era Hispánica”⁵. Este comezaba o día primeiro de xaneiro do ano 38

⁵ Segundo supón Ramón Menéndez Pidal, por entenderse que o seu inicio coincidía co da total pacificación da Península (Varios (1976): *España Visigoda*, pp. XII-XIII).

antes de Cristo, polo que para pasar ó cómputo actual calquera feito que atopemos rexistrado con ela, debere-mos de lle restar 38 anos. Tal Era, etimoloxicamente derivada de “aera”, plural de “aes”, “as”, “moeda” ou “diñeiro”, tivo a súa orixe, segundo nos refire Isidoro de Sevilla (C.570-636), que utilizou este xeito de datación xa de xeito habitual, nun imposto creado por Augusto (27 aC- 14 dC), segundo o cal, “omnis orbes aes reddere professus est reipublicae”, “todo o orbe se comprometeu a pagar un tributo á República”⁶. Porque, no manuscrito *Berolinensis*, nada máis que aparecen datadas coa Era as referencias dos anos 409 e 461. En troques, no epítome que ofrece o *Matritensis*, xa do XIII, aparecen outras seis máis, estando case que todas elas trabu-cadas. O que nos ofrece motivos para sospeitar que poidan tratarse de interpolacións⁷, xa que, de seren xenuínas sequera as dúas do *Berolinensis*, o normal sería que Idacio continuase a utilizar este cómputo en toda a súa obra.

Explicado isto, cómpre indicar que, na tradución, aínda que seguiremos a manter as ocasionais referen-cias da Era, prescindiremos das demais liñas cronolóxi-cas de Idacio, que, dado que conta os anos tamén a par-tir de xaneiro, substituiremos pola do calendario actual ou A.D., moito máis doada de seguir, e que figurará na marxe esquerda do texto

⁶ *Originum sive Etymologiarum*, V, 36, 4.

⁷ A. Tranoy I, pp. 72-73.

III. O autor

Nos manuscritos nos que se conservou a *Chronica*, o nome do seu autor aparece, por orde das veces na que é mencionado, baixo as formas de Ydatius, e Idacius, seguidas a moita distancia polas de Udacius e Adacius, se ben que o *Berolinensis* mantén Ydatius coma grafía case que constante. Por outra banda, nas actas do Concilio celebrado o en Cesaraugusta, hoxe Zaragoza, o día 4 de outubro do ano 380, aparecen dous bispos denominados Idacio e Itacio, que son, respectivamente o Hidacio, ou Ursacio, segundo outros documentos, que tiña a súa cátedra en Emérita, hoxe Mérida, e o Itacio, ou Ithacio, de Ossonoba, localidade actualmente denominada Estoi, nas proximidades de Faro, no sur de Portugal. Ambos os dous foron serios detractores de Prisciliano*. E existiron, así mesmo, senllos Hidacio, un en Africa e outro nas Gallias. Por outra banda, na carta dogmática e decretal do 21 de xullo do ano 447 que San León Magno (440-561), bispo de Roma, lle enviou a Thoribio de Astúrica, hoxe Astorga, o noso autor aparece mencionado coma Idatius. Así mesmo, San Isidoro de Sevilla, que manexou unha copia da súa *Chronica*, refire arredor do ano 600 en *De viris illustribus*, cap. IX: *Itacius, provinciae Gallaeciae episcopus*. Mentres que no século XI, Sigeberto de Glemboux recollía en *De scriptoribus ecclesiasticis: Idatius, Lemicae Hispaniarum urbis episcopus*.

O que inclina a considerar que Ydatius, Itacius e Idacius, deben de ser as formas máis próximas ao auténtico nome do autor. Coma consecuencia, e aínda en con-

tra da docta opinión, e do innegable maxisterio, de Theodor Mommsen, na transcripción do mesmo utilizaremos a grafía romanceada de “Ydacio”, e non a de “Hydacio”, por el preconizada, que alternaremos, nos nosos comentarios, coa de Idacio, que suxiren tanto a ortografía do noso idioma como a serodia incorporación do “y” á ortografía da antigüidade.

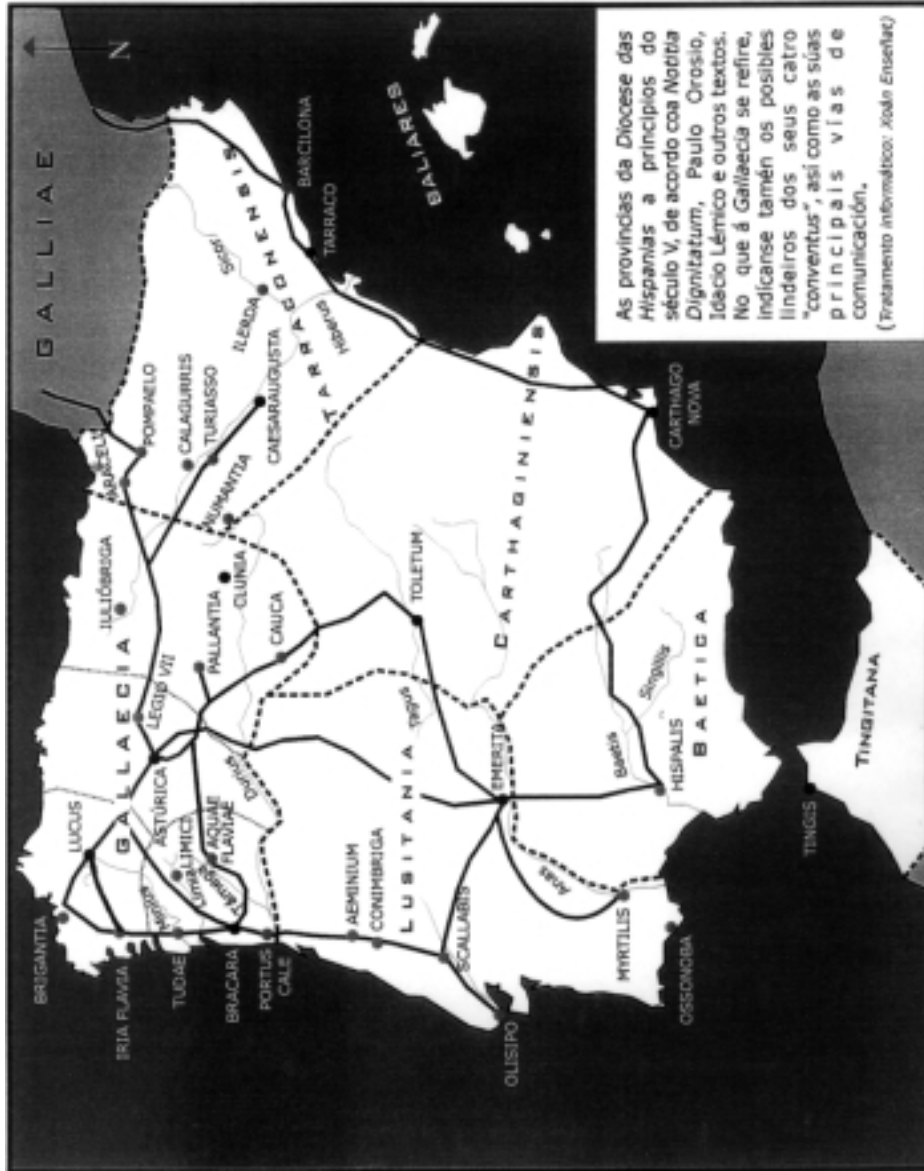
O lugar de nacemento deste autor é nos coñecido nada máis que a través das súas propias palabras: “En verdade que eu, Ydacio, nado na cidade Lémica, da provincia da Gallaecia, chamado á función máis elevada polo favor divino...” (*Praefatio*, 1). Descartada pola historiografía a posibilidade de ler “En verdade que eu, Ydacio, nado na provincia da Gallaecia,... chamado na cidade Lémica á función máis elevada polo favor divino”..., a realidade é que non se coñece, tanto a través dos textos, como da epigrafía á Gallaecia referidos, ningunha localidade deste xeito denominada. Como consecuencia pénsase que debería entenderse “na cidade Lémica”, en referencia ben ó territorio, primitiva acepción da palabra latina *civitas**, dos Límicos, xa a unha urbe así denominada, acepción posterior de *civitas*, pertencente tamén a estes Límicos.

Coñecemos a existencia deste pobo a través de Caio Plinio Secundo⁸, Claudio Ptolomeo⁹, a inscrición do “Padrão dos Povos” da ponte romana de Aquae Flaviae¹⁰, e polas lápidas atopadas no Monte do Viso, preto de

⁸ *Naturalis Historia*, III, 28

⁹ Capítulo, II, 6, 48.

¹⁰ Hoxe Chaves, no nordeste de Portugal, da que máis tarde sería bispo o propio Idacio.

Nocelo da Pena, no concello de Sarreaus, ó oeste da lagoa da Antela e de Xinzo de Limia. Laudas adicadas ós emperadores Aelio Hadrián (117-138) e Antonino Pío (138-61), pola *Civitas Limicorum*. Como consecuencia, os Límicos eran un pobo asentado en torno, ou nas proximidades, destes lugares. A súa denominación pervive aínda hoxe no río Limia e na comarca da que é centro Xinzo da Limia. Cal puido ser esa Cidade Límica, posible berce de Idacio, atópase aínda baixo investigación, pudiendo ser tanto esta última, na que os importantes restos romanos que van parecendo permiten sospeitar que poida tratarse do *Phoros Limicon*, ou *Forum Limicorum* do que fala Claudio Ptolomeo, como o propio Monte do Viso, daquela un núcleo tamén economicamente importante, xa que contaba con minas de estaño. Ambas localidades atópanse, ademais, nas proximidades da III Vía Bracara-Asturica, e estaban cruzadas pola calzada que unía *Aquae Flaviae* con *Lucus*¹¹.

No ano 1694, o cardeal J. Sáenz de Aguirre, apuntou a posibilidade de que esa “Cidade Límica” poidese entenderse como a “Cidade dos habitantes do val do Lemos”, por Caio Plinio chamados Lemavos¹². Un etnónimo que moi ben podería ter evoluído cara ó de “Lémicos” nos catro séculos que median entre os seus escritos e os de Idacio. A capital dos Lemavos foi Dactonium, segundo Claudio Ptolomeo, posiblemente a actual Monforte de Lemos, que Idacio (§ 201), parece denominar Dictyni. Emporiso, a hipótese máis aceptada segue a ser a de entender que “Límica” é un erro de copia, ou unha corrupción de “Límica”.

¹¹ Na actualidade, Braga, Astorga, Chaves e Lugo, respectivamente.

¹² *Naturalis Historia*, III, 28.

Para determinar o momento no que este autor chegou ó mundo temos que recorrer tamén ás súas propias manifestacións. E nelas atopamos, en primeiro lugar, que, con ocasión da súa viaxe polo Oriente (*Praefatio*, 3), sendo aínda neno, Idacio afirma que vira a Hieronymo, é dicir, a San Xerome. Máis adiante (§ 40, do ano 407), reincide no feito, ó asegurar que, sendo “neno” e “pupilo”, ademais deste, vira tamén a Iohannes, bispo de Xerusalén, a Eulogio, bispo de Cesarea, e a Theófilo, bispo de Alexandría. Dado que a idade pupilar remataba ó cumprir os 14 anos, parece claro que, cando isto aconteceu, Idacio non debía de chegar aínda a eles.

Sabemos que San Xerome residiu en Belén entre os anos 385 e 420, que Iohannes foi bispo de Xerusalén do 386 ó 417, que Theófilo ostentou a cátedra de Alexandría do 385 ó 412, e que Eulogio fixo o mesmo coa de Cesarea, entre o 404 e o 417. Uns datos que nos ofrecen a posibilidade de establecer certas precisións cronolóxicas, ata o punto de nos permitir concluír que, posto que Idacio indica que Eulogio era bispo de Cesarea, cando o veu, isto tivo que acontecer necesariamente, ben no ano 404, xa despois del. Antes non, posto que foi no 404 cando aquel acadou a prelatura. Pois ben, se temos en conta que tamén é coñecedor da importancia ou do prestixio do que por entón gozaba Epifanio de Chipre (§ 38, do ano 406), acerca do que non di que o chegase a coñecer, ou a ver¹³, e posto que este morreu no 403, feito que el parece ignorar, temos que deducir que debeu de abandonar aqueles lugares logo do deceso deste, xa que non chegou a saber do triste acontecemento. Por conse-

¹³ Epifanio exerceu na cidade chipriota de Constancia, a actual Salamina.

guinte, o seu retorno debeu de producirse despois del. É dicir, posiblemente a principios do ano 404. E se entón non cumprira aínda os 14 anos, por forza tivo que nacer arredor do 391¹⁴. Conclusión baseada, claro está, na presunción de que as expresións “infantulus”, diminutivo de “infans”, “neno”, ou “o que está na infancia”, e “pupillus”, diminutivo tamén, por el utilizadas para explicarnos o momento no que contemplara os prelados que menciona, estean empregadas cando menos con certa aproximación.

Agora ben, as condicións de neno e pupilo que Idacio se asigna, suxiren tamén que a súa viaxe polo Oriente puido durar mesmo varios anos. Tantos como os que van entre arredor de cando tiña uns seis –“infantulus”-, ata cando andaba nas proximidade dos trece, ou “pupillus”. E se foi así, debemos de pensar que, ou ben procedía dunha familia acomodada, como acontecía cunha boa parte dos bispos daquel tempo¹⁵, ou é que era fillo, ou familiar, dalgún funcionario imperial, a aqueles lugares desprazado por motivos de servizo.

Polo chamado *Chronicón Pequeno*, do que xa indicamos que non parece ser da súa autoría, sabemos tamén que, uns anos despois, concretamente no 416 (§ 62b), se producía a “conversión a Deus do pecador Idacio”, referencia que se ben interpretando como a do momento no que se fixo cristián, ou ben daquel no que se dedicou á vida relixiosa. Debía de contar entón cuns 25 anos de idade.

¹⁴ Theodor Mommsen, no século XIX, calculaba o seu nacemento no ano 394.

¹⁵ Varios (2000): *Cristianismo...*, pp. 326-327; e Oscar Núñez García (2001), p. 325.

O seguinte episodio da súa biografía achegáronnolo os parágrafos 6 e 7 do seu *Praefatio*, nos que refire que fora “inmerecidamente” promovido ó cargo episcopal despois do terceiro ano de Valentiniano Augusto, fillo da raíña Placidia. Valentiniano, é dicir, Placidio Valentiniano III, fillo de Gala Placidia, fora proclamado Augusto* o 23 de outubro do ano 425, cando nada máis que contaba con seis de idade. O seu terceiro ano, polo tanto, débérase de contar dende o 23 de outubro do ano 427, ata a mesma data do 428.

É dicir, que debeu de ser arredor do período 427-428 cando Idacio accedeu á dignidade episcopal. Nese momento andaba polos 37 anos de idade, o que significa que non contaba, coma moitos outros prelados daquel tempo, coa idade canónica entón especificada para acadala¹⁶. Cal puido ser a cidade na que desempeñou o cargo témolo que conxecturar a través dunha anotación súa moi posterior, concretamente do ano 460 (§ 201), na que refire que foi capturado na igrexa de Aquae Flaviae por Frumario, rei dos Suevos, se ben que, uns meses despois, acabou sendo liberado e volveu a ela (§ 207). O feito de que ata ese momento non indicase o lugar da súa cátedra, e de que naquel tempo era autenticamente inusual, e mesmo expresamente prohibido, que os bispos mudasen dela, inclina a crer que Aquae Flaviae debeu de ser a súa Sé xa dende o primeiro momento. E se o foi, significa tamén que debeu de ser nela, ou nas súas inmediacións, onde se estableceu despois de que, arre-

¹⁶ Que esta era entón a de 45 anos tírase tanto da carta do papa Silvestre I (314-335) ó Concilio de Nicea (325), como da *Decretale* do ano 385, de Siricio (384-399), da carta de Inocencio I (402-17), e de diversas disposicións conciliares recollidas na *Colección Canónica Hispana*.

dor do ano 404 retornara do Oriente, e onde a súa familia tiña os seus predios. Porque, outra circunstancia que parece clara nos textos daquel tempo era que, naquel momento, os bispos exercían na zona da que eran orixinaarios, e que eran elixidos pola presión do clero e, ou, dos fieis.

A *Aquae Flaviae* que administrou Idacio era unha cidade fundada polos romanos cara ó ano 78, en tempos do emperador Flavio Vespasiano (69-79). Na actualidade recibe o nome de Chaves, circunstancia pola que moitas veces o autor obxecto deste traballo é tamén denominado Idacio de Chaves. Está situada no nordeste de Portugal, no medio dunha farturenta chaira regada polo Tâmega, e dista uns cincuenta quilómetros tanto de Xinzo de Limia, coma do Monte do Viso, posibles asentamentos do “*Forum Limicorum*”, ou “*Civitas Limicorum*”, e en torno a uns cen, de Monforte de Lemos, os lugares onde se cre que puido ter nacido. Chaves conta cunha vella estación termal e cunha ponte de dezaseis arcos, construída entre os anos 102 e 104, no V consulado de Marco Ulpio Traiano (98-117), segundo testemuñan dúas columnas cilíndricas que hai sobre ela. Estas parecen ser copias do “Padrão dos Povos”, un monumento adicado ós emperadores da dinastía Flavia, do período 69 ó 96, por dez “*civitates*”^{*} dos arredores, entre as que se atopa tamén a dos Límicos. Este “Padrão dos Povos” foi atopado no ano 1980 ó dragar o río, e consérvase na propia vila.

A actualmente chamada Igrexa Matriz de Chaves, construída en diferentes épocas, e sobre edificios anteriores, pénsase que se asenta sobre o predio da igrexa do

tempo de Idacio. Con certo comprensible atrevemento, na súa fachada foi colocada non hai moito unha lápida que lembra que aquel é o lugar onde o prelado fora detido polos Suevos.

As preocupacións pastorais de Idacio coma bispo parece que se centraron na loita contra o Priscilianismo*, espallado pola Gallaecia a partir do ano 387 (§ 16), e, posteriormente, a partir xa do 466 (§ 232), tamén contra o “pestipherum virus” do Arrianismo*

Emporiso, o que máis claramente transcende da súa “*Chronica*”, como imos ter ocasión de comprobar, é a intensa actividade política que, en favor dos “Gallaecos”, e en contra dos Suevos*, desenvolveu inmediatamente despois do seu acceso á prelatura.

A derradeira das anotacións de Idacio é do ano 469, aínda que un dos feitos que nela aparece podería ser dous anos posterior. En todo caso, o parágrafo transmite unha completa sensación de esgotamento e cansazo pola súa parte, e implícita o seu desexo de concluír o traballo ó incluír un agoiro alusivo a un desenlace que debía de presentir xa próximo. Debeu de vivir, pois, moi pouco tempo máis. Case que século e medio despois, Isidoro de Sevilla afirmaba en *De viris illustribus*, cap. IX: “Morreu baixo o goberno do príncipe León, na extrema senectude, tal como os indicios do seu Prefacio revelan”. Flavio Valerio Leon I, emperador de Oriente dende o ano 457, faleceu o 3 de febreiro do 474. Se o que o hispalense recolle non se trata dunha simple suposición súa, con base ó feito de que a obra de Idacio remata no ano 469, esta data, e a do final da vida deste emperador

márcannos o tempo “post” e “ante quem” para situar o pasamento de Idacio. Debía de contar entón arredor duns 80 de idade.

IV. CHRONICA (379-469)

IDACII GALLAECIAE EPISCOPI CHRONICON¹⁷

Hucusque a sancto Hieronymo, et ipso, sicut in capite istius uoluminis praefatio prima declarat, cognomine Eusebio, historia in aliquantis Hispaniarum prouincii conscripta retinetur: cui si quid postea subdidit, in locis quibus deguit, certo stili studio declaratur. Verum ad haec, ignarus indignissimus omnium seruorum Dei, Ydacijs seruus Iesu Christi Dei et domini nostri, quae secuntur ab anno primo Theodosii Augusti, ut comperi, et descripsi, breui antelatae praefationis indicio. Ydacijs, seruus domini nostri Iesu Christi, universis fidelibus in domino nostro Iesu Christo et seruientibus ei in ueritate, salutem.

1: Probatissimorum in omnibus uirorum studia, quos praecipue in fide catholica et conuersatione perfec-

¹⁷ Título baixo o que aparece no códice *Hn. Matritensis*.

CHRONICA DE IDACIO, BISPO DA GALLAECIA

Ata aquí a a Historia composta por San Hieronymo conservada nunha parte considerable das provincias Hispanas, que coma indica no comezo da mesma, ó principio do Prefacio, levaba tamén o sobrenome de Eusebio⁹⁰: o cal explica o decidido afán que declara por tratar acerca dos lugares nos que viviu. Mais, eu, o ignorante Ydacio, o máis indigno de todos os servidores de Deus, servo do noso Deus e señor Xesús Cristo, continúo referindo os acontecementos que tiveron lugar dende o primeiro ano de Theodosio Augusto⁹¹, antepoñéndolle un breve Prefacio preliminar.

Ydacio, servo do noso señor Xesús Cristo, a todos cantos cren no noso señor Xesús Cristo, e o serven na verdade, saúde.

Praefatio

1⁹²: Os empeños dos homes máis destacados, principalmente daqueles que a fe católica, testemuña

⁹⁰ Chamado, efectivamente, Hieronymo Eusebio de Estridón, este autor foi tradutor da Biblia ó latín, ademais do *Chronikon* de Eusebio de Cesarea (265-339c.), que recollía os feitos dende Abraham ata ó ano 328 dC.

⁹¹ Theodosio, Flavio Theodosio, principiou a reinar o 19-6-379, e morreu o 17-1-395, se ben que xa recibira o título de Augusto* o 10 de xaneiro do 379. Idacio, pois, vai comezar esta "Chronica" nese ano 379, primeiro de Theodosio, e o seguinte a aquel no que a deixara San Xerome.

⁹² Nesta tradución manteremos a numeración dos parágrafos establecida en 1974 por Alain Tranoy, así coma os ordinais latinos para Emperadores, Bispos de Roma, e días do mes.

ta testes ueritatis diuini cultus docet adsertio, ut ornantur decore dictorum, ita et commendantur honore meritorum, ut miram in omni opere suo obtineat ueritas firmitatem. Verum Ydatius, prouinciae Gallaeciae natus in Lemica ciuitate, mage diuino munere quam proprio merito summi praesul creatus officii ut extremus plagae, ita extremus et uitae, perexiguum informatus studio saeculari, multo minus docilis sanctae lectionis uolumine salutari sanctorum et eruditissimorum patrum, in praesenti opere¹⁸ sum pa pro capacitate proprii sensus aut uerbi ostensum ab his secutus exemplar.

2: Quod primum, Eusebius Caesariensis episcopus, qui ecclesiasticas sui numeri libris scripsit historias ab initio Nini regnantis Assyriis et sancti Abrahae patriarchae Hebraeis et, reliquorum contemporales is annos regum in uicesimum Constantini Augusti quo imperabat annum, Graeci sermonis chronografiae concludit historia.

¹⁸ No *Berolinensis*: praesenti opere suo.

coidadosa da divina verdade e do trato perfecto, instrúe, do mesmo xeito que saben ordenar dignamente as palabras, demostran a consideración que os merecementos e a firmeza da verdade aparecen en toda a súa obra. Mais eu, Ydacio, nacido na cidade Lémica, da provincia da Gallaecia⁹³, chamado á función máis elevada polo favor divino, máis que polos meus propios méritos, tan extremo do mundo como extremo da vida⁹⁴, aínda que escasamente formado nos estudos seculares, e moito menos manexador das Sagradas Escrituras, tanto as dos santos coma as dos moi sabios Padres, na presente obra, e na medida da miña propia capacidade de pensamento ou de palabra, sigo o exemplo que nos deixaron.

2: En primeiro lugar, Eusebio bispo de Cesarea, que entre os seus numerosos libros escribiu unhas Historias Eclesiásticas, dende Nino, rei dos asirios, e do santo Abraham, patricarca dos hebreos, e que co resto dos tempos dos demais reis concluíu unha historia cronográfica, en idioma grego, no ano vinte de Constantino Augusto⁹⁵.

⁹³ Xa dixemos que a historiografía considera que debe lerse Límica. Mais, aínda aceptando esta opinión, preferimos manter a denominación coa que aparece no manuscrito *Berolinensis*.

⁹⁴ Frase de difícil interpretación. Con base ó afirmado por Isidoro de Sevilla (*De viris Illustribus*, IX), e outros autores, pensouse que Idacio pretendeu indicar que escribiu ó final da súa existencia. Outros comentarios seus, porén, parecen dar a entender que o que podería intentar dicir era que estaba a escribir dende o último lugar no que había vida, é dicir, dende o *Finis Terrae*. Vide § 7 do *Praefatio*, e § 175.

⁹⁵ Este *Chronikon*, tamén traducido por San Xerome, que o contiñou ata o 378, remata no ano 325. En canto ás *Ekklesiastikes Istorias* de Eusebio, finalizan no ano 324, ou sexa, un antes do vixésimo de Constantino I, ou sexa, Flavio Valerio Constantino, emperador dende o 25-7-306 ó 22-5-337.

3: Post hunc successor **syngrafus**¹⁹ perfectus uniuersis factorum dictorumque monimentis, Hieronymus presbyter, idem Eusebius cognomento, de Graeco in Latinum scripturae huius interpres a uicesimo anno supradicti imperatoris in quartum decimum Valentis Augusti annum subditam textit historiam. Esto ut, in sanctis quibus deguit Hierosolymorum locis, a memorato Valentis anno in tempus quo in praesenti uita durauit, forte quam plurima de his quae sunt insecuta subiecerit, quia aut²⁰ umquam, dum ualuit, a diuerso stili opere cessauit. Quem, quodam tempore propriae peregrinationis in supradictis regionibus, adhuc infantulus, uidisse me certus sum.

4: Qui, post aliquot annos, beato ut erat mansit in corpore. Si tum proprio operi quod subdidit aliqua subiunxerit, apud eos, ad quos scriptorum eius omne opus uel summa peruenit, certa et plena cognitio est. Sed quoniam in cuiusdam studii sui scriptura dixisse eum constat debacchantibus iam in Romano solo barbaris omnia haberi permixta atque confusa, opinamur ex huius indicio sermonis in hoc per se annorum uolumine subdito, de successione temporum, ab ipso nihil adiectum.

¹⁹ *Bero.*: singrafor.

²⁰ *Bero.*: haud.

3: O seu continuador foi o presbítero Hieronymo, chamado tamén Eusebio, ó que estou certo de ter visto, nun determinado momento, sendo aínda neno, con ocasión da miña viaxe por aquelas rexións⁹⁶, un autor perfecto na redacción dos documentos e dos testemuños dos feitos, tradutor de textos do grego ó latín, que continuou a súa Historia engadíndolle dende o vixésimo ano do indicado emperador ata o décimo cuarto ano de Valente Augusto⁹⁷. E podería ser que nos santos lugares de Hierusalem, onde residiu a partir do mencionado ano de Valente⁹⁸, ata o final da súa vida, gardase datos importantes, xa que tiña aínda boa saúde, e nunca deixou de escribir.

4: Hieronymo conservouse aínda algúns anos, por ser santo de corpo. E se entón lle engadeu algo á súa obra, o seu coñecemento está, sen dúbida, en todos aqueles aos que chegaron os seus escritos, ou a súa parte principal. Mais, dado que nun dos seus escritos afirmou que os bárbaros estaban dedicados a excesos sobre o chan Romano, e que todo fora remexido e sumido na confusión⁹⁹, conxecturamos a partir dos indicios do comentario, que neste tempo non lle engadiu nada ó seu libro.

⁹⁶ San Xerome establecérase en Belén no ano 385, e permaneceu nela ata arredor do 420, data aproximada da súa morte.

⁹⁷ Que se corresponde co 378. Valente, Flavio Valens, reinou do 283-364 ó 9-8-378, data na que morreu.

⁹⁸ Non é exacto que o fixese dende o 378, senón que entre o 374 e o 382 residiu en Antioquía e Constantinopla, antes de retornar provisoriamente a Roma.

⁹⁹ Dato que figura no *Praefatio* de Xerome á *Chronica de Eusebio*, que el mesmo desenvolvería de xeito patético no punto 16 da Epístola, 60, *Ad Heliodorum*, do verán do ano 396, e no 15 da Epístola 123, *Ad Geruchiam*, do 409.

- 5:** Tamen, quia ad nostri temporis cursum, et superior lectio docet, descriptio defluxit annorum, cum membrana huius historiae cura²¹ contigisset expertis, mentem monuit inperiti, ut de cognitis, etsi in omnibus in pari gressu, uel uestigiis se subterneret praecessorum. Quae fideli suspiciens cordis intuitu, partim ex studio scriptorum, partim ex certo aliquantum relatu, partim ex cognitione quam iam lacrimabile propriae uitae tempus offendit, quae subsequuntur adiecimus .
- 6:** Quorum continentiam gestorum et temporum qui legis ita discernes: ab anno primo Theodosii Augusti in annum tertium Valentiniani Augusti Placidiae reginae filii, ex supra dicto a nobis conscripta sunt studio uel ex scriptorum stilo uel ex relationibus indicantur.
- 7:** Exim, inmerito adlectus ad episcopatus officium, non ignarus omnium miserabilis temporis aerumnarum et conclusi in angustias imperii Romani, metas subdidimus ruituras: et, quod est luctuosius, intra extremam uniuersi orbis Gallaeciam, deformem ecclesiastici ordinis statum creationibus indiscretis, honestae libertatis interitum et uniuersae propemodum in diuina disciplina reli-

²¹ *Bero.*: curam.

- 5:** Con todo, posto que a descrición do acontecido nestes anos chega ata o noso tempo, como indico no anterior comentario, o feito de que o documento desta Historia estivese a cargo de inexpertos, decidiu a esta, como sabemos, mente ignorante, a se aplicar a continuar os desiguais vestixios que dos seus predecesores se advirten. O cal asúmoo co corazón da fidelidade, e utilizando en parte documentos escritos, en parte algúns testemuños orais, e en parte o que coñezo neste momento, o tempo do fracaso da miña propia e lamentable vida, engadíndolle o que segue.
- 6:** Para entender os feitos e o tempo, o lector deberá de ter en conta estas indicacións: do primeiro ano de Theodosio Augusto ata o terceiro ano de Valentiniano Augusto, o fillo da raíña Placidia, como antes dixemos, o texto foi redactado por nós a partir de documentos escritos, ou de informes testemuñais¹⁰⁰
- 7:** Promovido despois, inmerecidamente, ó cargo episcopal, sen ignorar todas as miserias deste tempo calamitoso, e a conclusión crítica do Imperio Romano, aplicámonos aos obxectivos que ameazaban ruína, ó que lle engadimos tamén, o que é máis lamentable, neste extremo do universo orbe, na Gallaecia¹⁰¹, a desgrazada situación do clero, a consecuencia de innovacións peregrinas, a morte da honesta liberdade, e o ocaso da divina disciplina de case que toda a relixión, a causa da grande pertur-

¹⁰⁰ Son Flavio Theodosio I (19-6-379 ó 17-1-395), e Placidio Valentiniano III (23-10-425 ó 3-3-455).

¹⁰¹ O que parece referendar a interpretación que indicamos na nota 94.

gionis occasum ex furentium dominanti permixta iniquarum perturbatione nationum haec iam quidem inserta: sed posteris in temporibus quibus offenderint, reliquimus consummanda.

Anos dende Abraham	Olimpiadas, anos dos emperadores e dos bispos, e texto
<u>2395</u>	1: Romanorum XXXVIII, Theodosius per Gratianum in consortium regni adsumptus cum ipso et Valentiniano iuniore. Regnat annis XVII. 2: I. Theodosius natione Spanus de prouincia Gallaecia ciuitate Cauca a Gratiano Augustus appellatur. 3: Inter Romanos et Gothos, multa certamina conseruntur.
<u>2396</u>	4: II. Theodosius Constantinopolim ingreditur in primo consulatu suo, quem cum Gratiano agebat Augusto. 5: Alexandriae XXI, habetur episcopus Theofilus, uir eruditissimus insignis, qui, a primo consulatu Theodosii Augusti, laterculum per centum annos digestum de

bación producida por nacións inícuas. Isto foi xa, sen dúbida, incluído: mais deixamos o completar o que vén despois para aqueles que o atopen¹⁰².

Anos dende Christo	Numeración dos parágrafos. Texto.
379:	1 Theodosio, o XXXVIII emperador dos romanos, é asociado ó reino por Gratiano, con el mesmo e con Valentiniano o Mozo. Reinou dezasete anos.2. Theodosio, hispano de nación, da provincia da Gallaecia e da cidade de Cauca, é nomeado Augusto* por Gratiano.¹⁰³3. Prodúcense moitos enfrontamentos entre os Romanos e os Godos*¹⁰⁴.
380:	4. Theodosio entra en Constantinopla no seu Primeiro Consulado, que exerceu con Gratiano Augusto.5. Faise cargo coma XXI bispo de Alexandria, Théophilo, home insigne e moi erudito, que redacta un ordeamento para as observacións pascuais dun século de dura-

¹⁰² Comentario inspirado no final da *Res Gestae* de Ammiano Marcellino (330-400c.), o que fai pensar que este *Praefatio*, ou unha parte do mesmo, debeu de ser redactada ó finalizar a *Chronica*.

¹⁰³ Día 10 de xaneiro do 379. Os *Fastos Idacianos* sitúano no día 21. Flavio Gratiano reinou dende 24-8-367 ó 25-8-383, e asociara a Flavio Valentiniano II o 22-11-375. A Cauca na que naceu Theodosio parece ser a actual Coca, na provincia de Segovia, daquela parte da Gallaecia.

¹⁰⁴ Todos eles no Oriente, entre o ano 378, no que o emperador Valente morreu, vencido por eles en Adrianopolis, e o 382.

paschae obseruatione conscribit.
OLYMPI. CCLXXXX

- 2397** 6: III. Athanaricus, rex Gothorum, apud Constantinopolim XV die, ex quo a Theodosio fuerat susceptus, interiit.
- 2398** 7: IIII. Gothi infida Romanis pace se tradunt.
8: Ambrosius in Italia Mediolani episcopus, Martinus in Gallis Turonis episcopus et uitae meritis et patratis miraculis uirtutum habentur insignes.
- 2399** 9: V. Theodosius, Arcadium filium suum Augustum appellans, regni facit sibi esse consortem.
- 2400** 10: VI. Honorius nascitur filius Theodosii.
11: Legati Persarum ad Theodosium Constantinopolim ueniunt.
OLYMPI. CCLXXXXI
- 2401** 12: VII.
- 2402** 13^a: VIII. Creothingorum gens a Theodosio superatur.
13^b: Priscillianus, declinans in haeresem gnosticorum, per episcopos quos sibi in eadem prauitate collegerat, Auila episcopus ordinatur: qui aliquot episcoporum conciliis

ción, a partir do primeiro Consulado de Theodosio Augusto¹⁰⁵.

381: 6. Athanarico, rei dos Godos, morre en Constantinopla quince días despois de ser recibido por Theodosio.

382: 7. Os Godos traizoan aos Romanos cunha paz enganosa.

8. Ambrosio, bispo de Mediolanum, en Italia, e Martiño, bispo de Turones, nas Gallias, están a se distinguir polos méritos da súa vida, e pola virtude das milagres que realizan¹⁰⁶.

383: 9. Theodosio nomea Augusto * ó seu fillo Arcadio, e asócio consigo ó poder.

384: 10. Nace Honorio, fillo de Theodosio¹⁰⁷.

11. Chegan a Constantinopla, ante Theodosio, legados dos Persas.

386: 13^a. O pobo dos Greothingos é vencido por Théodosio¹⁰⁸.

13^b. Prisciliano*, que caíra na herexía dos gnósticos*, é ordenado bispo de Avila por uns prelados que se axuntaran á súa

¹⁰⁵ Na realidade Theóplilo acadou a cátedra no ano 385 e foi o XXIII bispo de Alexandría. O primeiro consulado de Flavio Theodosio si foi no ano 380.

¹⁰⁶ Respectivamente, San Ambrosio de Milán (339-397) e San Martiño de Tours (316-397).

¹⁰⁷ O feito produciuse en Constantinopla o 9 de setembro do ano 384.

¹⁰⁸ Máis tarde, os Ostrogodos, denominación pola que pasaron á historia.

auditus Italiam petit et Romam, ubi ne ad conspectum quidem sanctorum episcoporum Damasi et Ambrosii receptus cum his, cum quibus iuerat, redit ad Gallias. Inibi, similiter a sancto Martino episcopo et ab aliis episcopis haereticus iudicatus, appellat ad Caesarem, quia in Gallis hisdem diebus potestatem tyrannus Maximus obtinebat imperii.

- 2403** **14:** VIII. Arcadii quinquennalia celebrantur.
15: Romanae ecclesiae XXXVI habetur episcopus Siricius.
16: Priscillianus, propter supra dictam haerese[m], ab episcopatu depulsus, et cum ipso Latronianus laicus aliquantique sectatores sui apud Treuerim sub tyranno Maximo caeduntur. Exim, in Gallaeciam Priscillianistarum **haeresis inuasit**²².

²² *Bero.*: inexistente. Suplido por Mommsen.

depravación. O cal, despois ser escoitado nos Concilios dalgúns bispos, intenta chegar a Italia e a Roma, onde non foi recibido polos santos bispos Dámaso¹⁰⁹ e Ambrosio, polo que retornou ás Gallias cos mesmos cos que fora. Neste lugar, ó ser declarado tamén herético polo santo bispo Martiño, e por outros prelados, apelou ó César*, o tirano Máximo, que naqueles días tiña a potestade do poder nas Gallias.

- 387:**
14. Celébrase o quinquenario de Arcadio.
 15. Siricio é nomeado XXXVI bispo da igrexa de Roma¹¹⁰.
 16. A causa da anteriormente indicada herexía, Prisciliano é apartado do episcopado, e xunto con Latroniano, un laico, e algúns dos seus partidarios, decapitado en Tréveris baixo o tirano Maximo¹¹¹. A partir deste momento a **herexía** dos priscilianistas **invade** a Gallaecia.

¹⁰⁹ O Papa Dámaso morreu en decembro do ano 384. A viaxe de Prisciliano a Roma, tivo que ser anterior.

¹¹⁰ En realidade érao xa dende o mes de Nadal do 384. Morreu o 26 de novembro do 399. Debemos de indicar que, naquel momento, todos os bispos recibían a denominación de “Papa”, que Idacio non utiliza nunca. Que os de Roma ostentasen a primacía principiárase a defender en tempos de Anastasio I (399-401), e aceptouse con León I (440-461), se ben que a exclusividade do título de “Papa” non aparecería ata Gregorio VII (1073-1085).

¹¹¹ Tréveris é a actual Trier, no oeste de Alemaña. A data da execución é un tanto insegura. Posiblemente foi un ano antes do recollido por Idacio.